

پرسش‌نامه هویت دینی نوجوانان

دکتر آدیس کراسکیان

استادیار دانشگاه آزاد اسلامی واحد کرج

اشاره

نوجوانی به دوره‌ای از رشد اطلاق می‌شود که بین کودکی و بزرگسالی است. به همین دلیل نوجوانی را غالباً یک دوره انتقالی می‌دانند. این دوره که با تغییرات عمده جسمانی، شناختی، اخلاقی و اجتماعی همراه است از حدود ۱۲-۱۱ سالگی شروع شده و در بسیاری از کشورهای صنعتی جهان در سن ۲۰ سالگی خاتمه می‌یابد. در حال حاضر دوره نوجوانی در جوامع صنعتی، در مقایسه با جوامع غیرصنعتی، طولانی‌تر است. حتی گفته می‌شود نوجوانی مفهوم نسبتاً تازه‌ای است که به‌طور عمده در کشورهای صنعتی مطرح شده و در واقع به‌منظور تسهیل انتقال از کودکی به بزرگسالی ابداع گردیده است (احدی و جمهری، ۱۳۹۱).

یکی از مسائل عمده‌ای که هر نوجوان با آن روبه‌رو می‌شود شکل‌گیری هویت^۱ اوست و این بدان معناست که او پرسش‌هایی نظیر «من کیستم؟» و «به کجا می‌روم؟» دارد و در پی یافتن پاسخی برای آن‌هاست. هویت‌یابی متضمن این است که نوجوان تشخیص دهد برای او چه چیزهایی مهم و چه کارهایی ارزشمند است و نیز متضمن تنظیم معیارهایی است که وی براساس آن‌ها بتواند رفتار خود و دیگران را هدایت و ارزیابی کند (هیلگارد^۲، اکتینسون^۳ و اکتینسون^۴، ۱۹۹۶، ترجمه براهنی و همکاران، ۱۳۸۵).

مارسیا^۵ هویت را به شرح زیر تعریف می‌کند: «هویت یک سازمان پویا، خودساخت یافته و درونی از کشاننده‌ها، توانایی‌ها، باورها و تاریخچه فردی است. افرادی که دارای ساختاری تحول‌یافته‌ترند، آگاهی بیشتری نسبت به یکتایی و نیز شباهت خود به دیگران دارند و نیز دارای شناخت بیشتر از ضعف‌ها و توانمندی‌های خود در یافتن راه خویش در زندگی هستند. افرادی که در سطوح پایین تحول این ساخت هستند، در تمایز خود از دیگران دچار سردرگمی بیشتر و در ارزیابی خود بیشتر متکی به افراد دیگر هستند» (مارسیا، ۱۹۸۰). این سازمان پویا، در زمینه‌ها و مؤلفه‌های مختلف فردی، اجتماعی، شغلی، ملی، دینی و... نمود پیدا می‌کند.

پرسش‌نامه هویت دینی نوجوانان^{۱۴} برای دانش‌آموزان دبیرستانی اقدام نموده است. برای تدوین گویه‌های پرسش‌نامه، نظریه

هویت‌یابی جیمز مارسیا و پرسش‌نامه سبک هویت^{۱۵} به‌عنوان مبنای نظری، ملاک عمل قرار گرفت. ضمناً علاوه بر چهار وضعیت هویتی مطرح شده توسط مارسیا، یعنی هویت موفق^{۱۶}، هویت زودرس یا کلیشه‌ای^{۱۷}، هویت آشفته^{۱۸} و هویت دیررس^{۱۹}، از آنجا که امکان دارد افراد در مواجهه با بحران هویت دینی روشی اتخاذ نمایند که در هیچ‌یک از وضعیت‌های چهارگانه فوق نگنجد، وضعیت پنجمی تحت عنوان «هویت منع شده» در این پژوهش در نظر گرفته شد. هویت منع شده^{۲۰} به این معناست که ممکن است بعضی افراد در برابر هویت دینی، نه نسبت به بررسی و مطالعه آن اقدام کنند، نه به‌صورت کلیشه‌ای هویت دینی را برگزینند و نه آنکه نسبت به این موضوع بی‌تفاوت بمانند یا وضعیت آشفتگی داشته باشند؛ بلکه به دلایل مختلف نسبت به سرکوب و واپس زدن چالش‌های خویش در خصوص بحران هویت دینی اقدام کنند و نوعی رویکرد خصمانه در پیش بگیرند.

با در نظر گرفتن ویژگی‌های شخصیتی پنج گروه فوق، در رابطه با مسائل و باورهای دینی، نسخه اولیه پرسش‌نامه که شامل ۸۰ سؤال بود تدوین شد. برای بررسی اعتبار^{۲۱} و روایی^{۲۲} پرسش‌نامه، نمونه‌ای با حجم ۶۰۰ نفر از میان دانش‌آموزان دبیرستان‌های شهر تهران، شامل دانش‌آموزان مسلمان، زرتشتی و مسیحی، به‌طور تصادفی چندمرحله‌ای^{۲۳} انتخاب شد که پس از اجرای پرسش‌نامه و حذف پاسخی‌نامه‌های ناقص، اطلاعات ۵۰۳ نفر (۲۷۸ دختر و ۲۲۵ پسر) مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفت. روایی سازه^{۲۴} پرسش‌نامه با استفاده از تحلیل عاملی اکتشافی^{۲۵} با روش تحلیل مؤلفه‌های اصلی^{۲۶} و چرخش واریماکس^{۲۷} بررسی شد، که در نتیجه ۵ عامل از پرسش‌نامه استخراج گردید. ترکیب این پنج عامل روی هم ۳۱/۲۲ درصد کل واریانس متغیرها را تبیین می‌کند. این عامل‌ها

الکایند (۱۹۶۴) هویت دینی را چنین تعریف می‌کند: «برداشت و تصویری که هر فرد در مورد مسائل مذهبی و دینی دارد و معانی خودانگیزخته‌ای که کودکان به رگه‌ها و صفت‌های مذهبی می‌دهند»

الکایند^۶ (۱۹۶۴) هویت دینی^۷ را چنین تعریف می‌کند: «برداشت و تصویری که هر فرد در مورد مسائل مذهبی و دینی دارد و معانی خودانگیزخته‌ای که کودکان به رگه‌ها و صفت‌های مذهبی می‌دهند».

کلیدواژه‌ها: نوجوانان، هویت، هویت دینی.

سنجش هویت

در اوایل، اغلب پژوهشگران برای سنجش هویت افراد از مصاحبه‌های بالینی و مصاحبه نیمه‌سازمان‌یافته بالینی که توسط جیمز مارسیا در سال ۱۹۶۶ تدوین شده بود استفاده می‌کردند. اما وجود محدودیت‌های مختلف در استفاده از این روش، مانند وقت‌گیر بودن، عدم امکان اجرای گروهی و مشکلات نمره‌گذاری، پژوهشگران را به تدوین پرسش‌نامه‌ای جهت سنجش عینی هویت ترغیب نمود. به همین منظور آدامز و همکارانش در سال ۱۹۷۹ و سپس در سال ۱۹۸۴ و در نهایت در سال ۱۹۸۶ به تکمیل «پرسش‌نامه گسترش‌یافته سنجش عینی منزلت هویت من» اقدام کردند (آدامز^۸، بنیون^۹ و هیو^{۱۰}، ۱۹۸۹). این کار آدامز و همکارانش، از سال ۱۹۷۹ تا ۱۹۸۹، که گزارش کامل آن در کتابچه راهنمای پرسش‌نامه (EOM-EIS2) آمده است به سنجش هویت در دو قلمرو مختلف منجر شد. قلمرو نخست، هویت عقیدتی است، شامل موضع‌گیری فرد در انتخاب شغل، فلسفه زندگی، مذهب و امور سیاسی؛ و قلمرو دوم، هویت بین شخصی است که مواردی چون تنظیم رابطه فرد با دیگران در انتخاب دوست، تنظیم رفتار در برابر جنس مخالف، تصریح نقش همسری و انتخاب تفریح‌های مختلف توسط فرد را شامل می‌شود (همان منبع).

با تدوین ابزار سنجش عینی هویت، امکان پژوهش درباره گروه وسیعی از آزمودنی‌ها و بررسی رابطه میان جنبه‌های گوناگون هویت با مفاهیم و سازه‌های مختلف روان‌شناختی سهولت یافت (فولتن^{۱۱}، ۱۹۹۷).

بالیسترری^{۱۲} و همکارانش (۱۹۹۵) یک اندازه‌گیری جدید را با پرسش‌نامه سنجش هویت من (EOM-EIS2) انجام دادند که هدف از آن غلبه بر محدودیت‌هایی بود که در اندازه‌گیری‌های قبلی وجود داشت. نتیجه بررسی‌های انجام شده توسط آن‌ها به تهیه «پرسش‌نامه فرایند هویت من»^{۱۳} (EIPQ) انجامید.

ساخت و هنجاریابی پرسش‌نامه هویت دینی نوجوانان

نگارنده این مقاله در پژوهش خود به تدوین و هنجاریابی

منابع

۱. احدی، حسن؛ و جمهوری، فرهاد. (۱۳۹۱). روان‌شناسی رشد: نوجوانی، بزرگسالی (جوانی، میان‌سالی و پیری). تهران: آینده درخشان.
۲. کراسکیان موجمباری، آدیس. (۱۳۸۱). تدوین و هنجاریابی پرسش‌نامه هویت دینی نوجوانان. پایان‌نامه کارشناسی ارشد رشته سنجش و اندازه‌گیری (روان‌سنجی)، دانشکده روان‌شناسی و علوم اجتماعی دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکزی.
۳. کراسکیان موجمباری، آدیس؛ پاشاشریفی، حسن؛ و یوسفی لویه، مجید. (۱۳۸۲). تدوین و هنجاریابی پرسش‌نامه هویت دینی نوجوانان. مجموعه چکیده مقالات همایش مبانی نظری و روان‌سنجی مقیاس‌های دینی، تهران: مؤسسه روان‌شناسی و علوم تربیتی دانشگاه تهران. صص ۱۱۶-۱۱۵.
۴. هیلگارد، ارنست ر؛ اتکینسون، ریتال؛ و اتکینسون، ریچاردسون. (۱۳۸۵). زمینه روان‌شناسی. (ترجمه محمدتقی براهنی و همکاران). تهران: رشد. (تاریخ انتشار به زبان اصلی ۱۹۹۶).
5. Adams, G.R., Bennion, L., & Hun, K. (1989). *Objective Measure of Ego Identity Status: A reference manual*. (2nded). Logan, UT: Utah State University.
6. Balistreri, E., Rossnagel, B., & Geisinger, K. (1995). Development and preliminary validation of the ego identity process questionnaire. *Journal of Adolescence*, 18: 179-192.
7. Elkind, D. (1964). Piaget's semi-clinical in review and the study of spontaneous religious. *Journal of the scientific study of religion*, 4: 40-46.
8. Fulton, A. S. (1997). Identity status, religious orientation, an prejudice. *Journal of youth and Adolescence*, 26: 1-11.

که با در نظر گرفتن همسانی درونی^{۲۸} هر مقیاس که با ضریب آلفای کرونباخ^{۲۹} به دست آمده است، به ترتیب عبارت‌اند از:

عامل نخست: هویت دینی منع شده شامل ۱۲ سؤال و $0.58/15$ درصد کل واریانس متغیرها ($d=0.83$);

عامل دوم: هویت دینی دیررس شامل ۱۰ سؤال و $0.27/5$ درصد کل واریانس متغیرها ($d=0.82$);

عامل سوم: هویت دینی موفق شامل ۱۳ سؤال و $0.65/4$ درصد کل واریانس متغیرها ($d=0.74$);

عامل چهارم: هویت دینی کلیشه‌ای شامل ۱۰ سؤال و $0.22/3$ درصد کل واریانس متغیرها ($d=0.78$);

عامل پنجم: هویت دینی آشفته شامل ۵ سؤال و $0.5/2$ درصد کل واریانس متغیرها ($d=0.35$).

با توجه به نتایج به‌دست آمده نسخه نهایی پرسش‌نامه هویت دینی با ۵۰ سؤال ارائه شد (کراسکیان موجمباری، شریفی، و یوسفی لویه، ۱۳۸۲).

نمونه‌هایی از پرسش‌های هویت دینی نوجوانان در زیر ارائه شده است:

نمونه‌هایی از پرسش‌های هویت دینی نوجوانان

وضعیت هویت دینی	پرسش	کاملاً مخالفم	مخالفم	نظری ندارم	موافقم	کاملاً موافقم
موفق	وقت زیادی را برای خواندن و صحبت کردن در مورد مسائل و موضوعات مذهبی صرف کرده‌ام.	۱	۲	۳	۴	۵
آشفته	ارزش‌های مذهبی خود را با توجه به شرایط گروه و محیطی که در آن قرار می‌گیرم انتخاب می‌کنم.	۱	۲	۳	۴	۵
دیررس	فکر کردن در مورد موضوعات مذهبی گاهی باعث اضطراب من می‌شود.	۱	۲	۳	۴	۵
منع شده	سعادت هرکس به خودش بستگی دارد و برای سعادت‌مندی به مذهب نیاز نداریم.	۱	۲	۳	۴	۵
کلیشه‌ای	به‌طور معمول پیرو آن دسته از عقاید مذهبی هستم که والدینم بر طبق آن رفتار می‌کنند.	۱	۲	۳	۴	۵

پی‌نوشت‌ها

1. Identity
2. Hilgard, E.R.
3. Atkinson, R.L.
4. Atkinson, R.C.
5. Marcia, J.E.
6. Elkind, D.
7. religious identity
8. Adams, M.
9. Bennion, L.
10. Huh, K.
11. Fulton, A.S.
12. Balistreri, E
13. Ego Identity Process Questionnaire (EIPQ)
14. Adolescence Religious Identity Questionnaire
15. Identity Style Inventory (ISI-6G)
16. achievement identity
17. foreclosure identity
18. diffusion identity
19. moratorium identity
20. prohibited identity
21. reliability
22. validity
23. multi-stage random sampling
24. construct validity
25. exploratory factor analysis (EFA)
26. Principle Components (PC)
27. varimax rotation
28. internal consistency
29. Cronbach's Coefficient Alpha

